

Algemene Omgevingsanalyse Brussel

Task force Brussel, 2011

INLEIDING: INSTITUTIONEEL EN JURIDISCH KADER

De basis voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest werd al gelegd bij de staatshervormingen van 1970 en 1980 met de oprichting van de Nederlandse, de Franse en de Duitse Cultuurgemeenschap (sinds 1980 de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige Gemeenschap), respectievelijk het Vlaamse en het Waalse Gewest. Het was wachten op de bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen (Brusselwet) voor de gewestvorming wat Brussel betreft haar beslag kreeg in een eigen statuut, waarbij naast de gewestelijke instellingen ook de gemeenschapscommissies werden opgericht.

Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest oefent dezelfde gewestelijke bevoegdheden uit als het Vlaamse en het Waalse Gewest, en neemt ook alle bevoegdheden van de voormalige agglomeratie Brussel-Hoofdstad en de bevoegdheden inzake gewestaangelegenheden van de voormalige provincie Brabant voor zijn rekening.

Daarnaast zijn ook de Vlaamse en de Franse Gemeenschap bevoegd in Brussel, weliswaar alleen ten aanzien van de instellingen (niet ten aanzien van de personen) die wegens hun organisatie (voor de persoonsgebonden aangelegenheden) of activiteiten (voor de culturele aangelegenheden en het onderwijs) beschouwd moeten worden als instellingen die uitsluitend behoren tot de ene of de andere gemeenschap (de zogenaamde unicommunautaire instellingen).

Om de uitoefening van de gemeenschapsbevoegdheden, meer bepaald de persoonsgebonden aangelegenheden, de culturele aangelegenheden en het onderwijs, in Brussel te vergemakkelijken, werden door de Brusselwet drie gemeenschapscommissies opgericht, parallel aan de gewestelijke instellingen: de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) als opvolger van de Nederlandse Cultuurcommissie (NCC), de Franse Gemeenschapscommissie (CoCof) als opvolger van de Franse Cultuurcommissie, en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC).

De VGC is bevoegd om als inrichtende macht op te treden ten aanzien van de unicommunautaire 'Vlaamse' instellingen. Sinds 1 januari 1995 treedt de VGC eveneens op als inrichtende macht van de Nederlandstalige onderwijs- en welzijnsinstellingen van de voormalige provincie Brabant die gelegen zijn op het Brusselse grondgebied.

De CoCof is bevoegd om als inrichtende macht op te treden ten aanzien van de unicommunautaire 'Franse' instellingen. Sinds 1 januari 1995 treedt de CoCof eveneens op als inrichtende macht van de Franstalige onderwijs- en welzijnsinstellingen van de voormalige provincie Brabant die gelegen zijn op het Brusselse grondgebied. Daarenboven heeft de CoCof een decreetgevende bevoegdheid voor de domeinen die de Franse Gemeenschap op 1 januari 1994 aan haar heeft overgedragen.

De GGC is bevoegd om als inrichtende macht op te treden voor de gemeenschapsaangelegenheden van gemeenschappelijk belang. Bovendien is de GGC bevoegd om in persoonsgebonden aangelegenheden ordonnanties uit te vaardigen ten aanzien van de individuele Brusselaars en ten aanzien van de instellingen die wegens hun organisatie niet kunnen worden beschouwd als instellingen die uitsluitend behoren tot de ene of de andere gemeenschap (de zogenaamde bipersoonsgebonden aangelegenheden).

Verder zijn er op het grondgebied van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 19 gemeenten die autonoom hun gemeentelijke bevoegdheden uitoefenen. De federale overheid is op haar beurt bevoegd voor de biculturele aangelegenheden, voor de bionderwijsaangelegenheden en voor de regels voor cultuur en onderwijs ten aanzien van de individuele Brusselaars. Brussel is tot slot de zetel van de NAVO en de Europese Commissie, en ook het Europees Parlement vergadert er regelmatig.

De politieke organen van de VGC zijn institutioneel verankerd in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. De Raad van de VGC bestaat uit de Nederlandse taalgroep (17 leden) van het Brussels Hoofdstedelijk Parlement. Het College van de VGC is samengesteld uit de Nederlandstalige ministers en staatssecretaris van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering. Het Brusselse lid van de Vlaamse Regering woont de vergaderingen van het College van de VGC met raadgevende stem bij. De zes Brusselse leden van het Vlaams Parlement worden rechtstreeks verkozen.

De VGC is nauw verbonden met de Vlaamse Gemeenschap, die als toezichhoudende overheid optreedt. Het algemeen en bijzonder administratief toezicht op de VGC wordt immers uitgeoefend door de Vlaamse Regering conform het decreet van 5 juli 1989 tot organisatie van het toezicht op de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Het algemeen toezicht behelst de bevoegdheid van de Vlaamse Regering om beslissingen van de Raad en van het College van de VGC te schorsen of te vernietigen als die hogere normen schenden of het algemeen belang schaden. De jaarlijkse begroting en jaarlijkse rekening, de gunning van bepaalde overheidsopdrachten, de aanvaarding van schenkingen en legaten, en de vaststelling van de personeelsformatie en het administratief en geldelijk statuut van de VGC-personeelsleden vallen onder het bijzonder toezicht. Een besluit van de Vlaamse Regering van 3 mei 1991 stelt het begrotings- en rekeningstelsel van de VGC vast.

De VGC heeft een sterk sui-generiskarakter in de uitoefening van haar taken en bevoegdheden. Aangezien de VGC bevoegd is voor de aangelegenheden van de Vlaamse Gemeenschap in Brussel, krijgt ze in tal van Vlaamse decreten een expliciete rol toebedeeld. Dat is niet het geval voor bepaalde bestuurlijke of organisatorische aspecten als openbaarheid van bestuur, archiefbeleid en e-government, waardoor er juridische leemtes voor de VGC bestaan.

De VGC heeft geen fiscale bevoegdheden, en heft bijgevolg niet zelf belastingen. Haar inkomsten bestaan voornamelijk uit dotaties van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (39,03% in de begroting 2012). De Vlaamse Gemeenschap verstrekt 17,22% (begroting 2012) van de inkomsten van de VGC via dotaties. Het principe van die dotaties is verankerd in artikel 82, §2, van de Brusselwet. Als de middelen voor het onderwijs en de middelen die verstrekt worden in het kader van de toepassing van Vlaamse decreten daaraan toegevoegd worden, staat de Vlaamse Gemeenschap in totaal in voor 38,9% (begroting 201) van de inkomsten van de VGC.

ALGEMENE OMGEVINGSANALYSE

Deze overkoepelende omgevingsanalyse belicht de verschillende aspecten die de eigenheid aangeven van de situatie waarin de Brusselaars leven. De volgende onderwerpen komen achtereenvolgens aan bod: de demografische kaart, het sociaal-cultureel kader, de macro-economische ontwikkelingen en de ruimtelijk-structurele ontwikkelingen. In een laatste deel wordt de leefsituatie van de Brusselaars beschreven. De situatie van Brussel¹ wordt zo veel mogelijk vergeleken met die van de andere gewesten en enkele grote steden (voornamelijk Antwerpen, Gent, Luik en Charleroi). Voor zover er informatie beschikbaar is, zullen we ook buitenlandse grootstedelijke gebieden in de vergelijking opnemen.

1. Demografische kaart

De uitdagingen die de demografische realiteit van Brussel aan onder andere het beleid stelt, zijn niet gering en worden ook steeds dwingender van aard. In dit deel wordt die demografische realiteit beschreven. Om de demografische kaart² van Brussel in zijn geheel en in detail goed in beeld te brengen, worden drie aspecten onder de loep genomen: de bevolkingsevolutie en -dichtheid, de samenstelling van de bevolking en de ontwikkeling van de bevolking.

1.1. Bevolkingsevolutie en –dichtheid

Op 1 januari 2010 telde het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest **officieel 1.089.538 inwoners**. Dat officiële bevolkingscijfer geeft echter niet volledig weer hoeveel personen er in werkelijkheid in Brussel wonen. Naast de officiële bevolking zijn er ook een heel aantal mensen die wel in Brussel wonen, maar niet in het Rijksregister zijn opgenomen. Het gaat dan om de kandidaat-vluchtelingen (9455 in het wachtregister op 1 januari 2011), diplomatiek personeel (ongeveer 11.200)³, studenten (geraamd op 15.000), personen zonder wettig verblijf (schattingen 56.500)⁴, onder wie bijvoorbeeld Roma (geschat op 5500 à 7000) en woonwagenbewoners (geschat op een 60-tal gezinnen)⁵. In Antwerpen stond de teller op 1 januari 2010 op 483.505 inwoners, in Gent op 243.366 inwoners. Brussel is op het vlak van bevolkingsaantal vergelijkbaar met grootstedelijke regio's zoals Keulen, Birmingham, Praag en Dublin. Lissabon, Parijs en Manchester hebben dubbel zoveel inwoners als Brussel. Londen en Berlijn hebben er drie keer zoveel en in Barcelona en Madrid wonen zelfs 5 tot 6 keer zoveel inwoners als in Brussel.

De Brusselse bevolking is nu groter dan ooit. Het officiële bevolkingscijfer van 1 januari 2010 overschrijdt het voormalige grootste bevolkingscijfer uit 1968 (1.079.181). Tot midden jaren 90 nam de Brusselse bevolking af tot iets minder dan 950.000 inwoners, waarna het aantal inwoners sinds 1995 opnieuw begon toe te nemen. In 2004 werd de kaap van de 1 miljoen inwoners gerond en sindsdien bleef het bevolkingsaantal gestaag toenemen. Die toename is het resultaat van zowel een natuurlijke aangroei als van migratiebewegingen. Het Vlaamse en het Waalse Gewest zijn in

¹ Als in dit document sprake is van Brussel, gaat het steeds over het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Als de stad Brussel bedoeld wordt, zal dat steeds expliciet vermeld worden.

² Alle gegevens in dit hoofdstuk gaan terug op twee bronnen, tenzij anders is vermeld. De cijfers voor de periode 1990-2011 zijn afkomstig van de publicaties van de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI), het vroegere NIS. De prognoses voor de periode 2008-2060 zijn afkomstig van het Federaal Planbureau. Voor Antwerpen en Gent werd ook een beroep gedaan op de bovenstaande bronnen, maar werd bovendien informatie verzameld op basis van de gemeentelijke profielschetsen, uitgegeven door het Agentschap voor Binnenlands Bestuur en de Studiedienst van de Vlaamse Regering, 2010. Voor de andere grootstedelijke gebieden werd vooral informatie verzameld op basis van Eurostat.

³ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 9

⁴ Corijn E. & Vloeberghs E. (2009). Brussel!. Brussel: VUBPress, p. 22

⁵ Regionaal Integratiecentrum Foyer Brussel vzw (2004). *De Roma van Brussel*. Brussel: Foyer vzw, p. 62-63

bevolkingsaantal steeds blijven groeien sinds 1990. In steden zoals Antwerpen, Gent, Luik en Charleroi nam daarentegen de bevolking af vanaf 1990. Het herstel kwam daar later dan in Brussel. In Gent en Antwerpen begon de bevolking pas in 2000 en 2002 opnieuw te groeien: vandaag tellen ze meer inwoners dan in 1990. In Luik en Charleroi zien we een toename in bevolkingsaantal sinds 2005 en 2006: daar is in 2010 het niveau van 1990 nog niet bereikt. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt ook in de komende jaren een toename verwacht: tegen 2020 zouden er meer dan 1.200.000 inwoners zijn. Ook in andere binnenlandse en in buitenlandse steden groeit de bevolking de jongste jaren aan. Binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn er wel grote verschillen.

In de noordelijke gemeenten van Brussel en vooral in het noordwesten stijgt de bevolking het meest, met de sterkste bevolkingstoename van alle Belgische gemeenten in Sint-Joost-ten-Node en Anderlecht. In andere gemeenten is er een lichte toename (Ukkel, Watermaal-Bosvoorde en Sint-Pieters-Woluwe), terwijl de gemeente Elsene haar bevolkingsaantal beperkt ziet afnemen.

Alle gemeenten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest samen tellen 6751 inwoners per km². Dat is bijna twintig keer hoger dan de gemiddelde Belgische **bevolkingsdichtheid** (355 inwoners per km²) en hoger dan de dichtheid van de andere Belgische (groot)steden Antwerpen (2364 inw./km²), Gent (1558), Luik (2774) en Charleroi (1985). Ook in vergelijking met buitenlandse grootstedelijke gebieden is Brussel dichtbevolkt: alleen Groot-Londen en Parijs zijn in Europa dichter bevolkt dan Brussel. Binnen Brussel zijn er grote verschillen tussen de 19 gemeenten. Grosso modo kan men Brussel in drie concentrische zones onderverdelen: een kantoorzone in de Vijfhoek met weinig woonruimte. Daarrond ligt een sikkelvormige zone, die van Sint-Gillis over Kuregem (Anderlecht), laag-Molenbeek en Laken tot in Sint-Joost-ten-Node en West-Schaarbeek loopt, met een bevolkingsdichtheid van meer dan 10.000 inwoners per km². In Sint-Joost-ten-Node wonen zelfs meer dan 23.000 inwoners per km², maar ook in Sint-Gillis en Koekelberg zijn er meer dan 15.000 inwoners per km². Ten slotte kan een perifere zone met lagere dichtheidsgraden worden onderscheiden, onder meer door de aanwezigheid van groen of villawijken.⁶ In Oudergem en Watermaal-Bosvoorde neemt de bevolking op de relatief grote oppervlakte nauwelijks toe, waardoor die twee steden respectievelijk 3411 en 1876 inwoners per km² herbergen.

1.2. Samenstelling van de bevolking

Brussel is het **jongste gewest** van België. De gemiddelde leeftijd is er 37,8 jaar, ruim 2 jaar onder de nationale, Vlaamse en Waalse gemiddelden (respectievelijk 40,8, 41,6 en 40,4 jaar). In Brussel is sprake van een combinatie van demografische ontwikkelingen die men elders in België niet vindt: vergroening zonder vergrijzing.⁷ De jongeren (0- tot 24-jarigen) en jongvolwassenen (25- tot 40-jarigen) maken het grootste deel van de bevolking uit: in 2008 respectievelijk 30,8% en 32,7% van de Brusselse bevolking. Hun aandeel zal volgens de prognoses ook blijven stijgen. Ook in andere grootstedelijke gebieden (Madrid, Londen, Birmingham) is er een overwicht van jongeren, maar dat is niet universeel: in Keulen, Praag en Wenen zijn er bijvoorbeeld meer ouderen dan jongeren. Ook uit de indicator voor veroudering wordt de speciale situatie in Brussel duidelijk: in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn in 2008 maar 78 ouderen (+65 jaar) voor 100 jongeren (-15 jaar). In het Vlaamse Gewest zijn er daarentegen 111 ouderen per 100 jongeren. Het Waalse cijfer staat op 93 ouderen per 100 jongeren en het Belgische gemiddelde bedraagt 101 ouderen per 100 jongeren. Een meerderheid van jongvolwassenen én jongeren (gezinnen) woont in de sikkelvormige zone. Het zijn de buurten met een grote migrantenbevolking van Marokkaanse en Turkse origine.⁸ De oudere bevolking daarentegen is overheersend Belgisch en het sterkst vertegenwoordigd in de perifere zone.

⁶ Willaert, D. & Deboosere, P., *Buurtatlas van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bij de aanvang van de 21e eeuw, Dossier nr. 42*, 2005, Brussel: MBHG, BISA

⁷ Met die conclusie moeten we wel voorzichtig zijn. Er is namelijk wel een vergrijzing binnen de vergrijzing: het aantal 80-plussers stijgt wel, in tegenstelling tot het aantal 65-plussers.

⁸ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel. *Welzijns- en gezondheidsatlas van Brussel-Hoofdstad 2006*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

Dat Brussel een multiculturele stad is, blijkt onder meer uit het aandeel personen met een vreemde **nationaliteit** in de totale bevolking (28%). Die cijfers liggen maar net hoger dan in 1990: op dat moment telde Brussel 27,8% niet-Belgen. Het aandeel niet-Belgen in Brussel (28%) ligt gevoelig hoger dan het gemiddelde cijfer voor heel België (9,1%) of dan het aandeel in andere gewesten en steden: Vlaamse Gewest (5,75%), Antwerpen (14,6%), Gent (9,1%), Luik (17,1%) en Charleroi (14,2%).

Ook binnen Brussel zijn er grote verschillen. In de gemeenten Sint-Gillis en Elsene loopt dat percentage op tot boven 40% en ook in Etterbeek komt men aan 38%. Daarnaast zijn er ook zeven gemeenten met een aandeel niet-Belgen tussen de 25% en 35%: Ukkel, Vorst, Sint-Lambrechts-Woluwe, Schaarbeek, Brussel-Stad, Sint-Pieters-Woluwe en Sint-Joost-ten-Node. Ganshoren en Sint-Agatha-Berchem zijn de Brusselse gemeenten waar in verhouding het minste niet-Belgen wonen (14%).

Van de niet-Belgen in Brussel komt in 2008 iets meer dan de helft (50,8%) uit de EU-15 landen. Daarnaast zijn er voornamelijk Marokkanen (13,3%), Polen (5,3%) en Turken (3,6%) zonder Belgische nationaliteit in Brussel te vinden. Nationaliteit geeft uiteraard maar een gedeeltelijk beeld van de diversiteit in Brussel. Sinds 1989 werden er in Brussel namelijk meer dan 200.000 naturalisaties doorgevoerd, waardoor veel mensen van vreemde herkomst Belg zijn geworden en ook meer kinderen met vreemde herkomst als Belg worden geboren.

Het is dan ook belangrijk om naast nationaliteit ook rekening te houden met de **herkomst** van de Brusselse bevolking.⁹ Als we de nationaliteit van oorsprong¹⁰ in ogenschouw nemen, blijkt in 2006 maar liefst 55,2% van de Brusselse bevolking van vreemde herkomst te zijn. In heel België gaat het om 19,9%, in het Vlaamse Gewest om 12,1% en in het Waalse Gewest om 23,3% van de totale bevolking. Binnen Brussel woont de bevolking van vreemde herkomst vooral in de centraal gelegen gemeenten. In Sint-Joost-ten-Node is 81% van de bevolking van vreemde herkomst, maar ook in Sint-Gillis, Sint-Jans-Molenbeek, Schaarbeek, Brussel-Stad en Elsene loopt dat percentage op tot 60% en meer. De gemeenten met het kleinste aandeel inwoners van buitenlandse herkomst (tussen de 30% en 40%) zijn Watermaal-Bosvoorde, Oudergem, Ganshoren en Sint-Agatha-Berchem.

De gemiddelde grootte van een **Brussels huishouden** is 2,05 personen. In vergelijking met andere gewesten, zijn de huishoudens veeleer klein in Brussel. In het Vlaamse Gewest telt het gemiddelde huishouden 2,36 personen, in het Waalse Gewest 2,30. In vergelijking met andere steden zijn de huishoudens niet zo klein in Brussel: ook in Antwerpen, Gent, Luik en Charleroi zijn de huishoudens kleiner dan 2,09 personen. Schaarbeek, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Agatha-Berchem overschrijden het Brusselse gemiddelde het sterkst: huishoudens in die gemeenten bestaan gemiddeld uit 2,2 tot 2,3 personen.

Wat opvalt is dat de helft van de private huishoudens (49,5%) eenpersoonshuishoudens zijn, terwijl dat percentage over heel België maar op 33,6% ligt. Het Waalse Gewest zit rond het gemiddelde Belgische cijfer met 34,7% eenpersoonshuishoudens; het Vlaamse Gewest zit daar nog een stuk onder met 29,8%. Elsene is binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest de absolute koploper voor alleenwonenden. Het gaat om iets meer dan 65% van de huishoudens of 40% van de inwoners. Dat het gemiddelde aantal leden in het huishouden dan toch relatief hoog ligt in Brussel, ondanks de vele alleenstaanden, is te verklaren door het feit dat het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in verhouding tot België beduidend meer gezinnen met meer dan drie kinderen herbergt. Terwijl in België 10,7% van de gezinnen meer dan drie kinderen omvat, is dat in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest

⁹ D. Willaert, *De recente internationalisering van het Brussels gewest en de Vlaamse rand*. Brussel: interface demography, VUB. Working paper 2010-2, p. 2-6

¹⁰ In het onderzoek beschrijft D. Willaert vrijwel de volledige populatie migranten van de eerste en tweede generatie, doordat hij niet alleen de eigen nationaliteit bij geboorte opneemt, maar ook aan de kinderen die als Belg geboren zijn en nog bij hun ouders wonen, de nationaliteit (bij geboorte) van de ouders toekent.

gemiddeld 15%. In Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Joost-ten-Node loopt dat zelfs op tot meer dan 20% van de gezinnen. Oudergem, Elsene, Ganshoren en Sint-Lambrechts-Woluwe zijn de enige gemeenten in Brussel die het Belgische gemiddelde benaderen. Ook in andere grote steden zien we dat er relatief veel gezinnen met meer dan drie kinderen zijn: in Antwerpen gaat het om 13%, in Gent om 11% en in Luik en Charleroi om 12%, maar die percentages zijn beduidend minder dan die van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

1.3. Ontwikkeling van de bevolking

De al beschreven verjonging en de bevolkingstoename zijn het gevolg van een positief natuurlijk saldo (= aantal geboorten min aantal sterfgevallen) én een positief migratiesaldo (= aantal immigraties min aantal emigraties).

Het **natuurlijk saldo** bedraagt 8176 in 2009 en is sinds 1987 positief. Dit is te verklaren door een stijgend aantal geboorten (18.176 in 2009 tegenover 12.599 in 1989) en een dalend sterftecijfer (9434 in 2009 tegenover 12.073 in 1989).¹¹ Het sterftecijfer per 1000 inwoners (8,9) benadert het Belgische gemiddelde (9,5); het geboortecijfer in Brussel springt er evenwel uit. Terwijl er in België in 2007 gemiddeld 11,4 kinderen per 1000 inwoners werden geboren, zijn er dat in Brussel 15,5 per 1000 inwoners. Hoewel ook andere steden een relatief hoog geboortecijfer hebben met 13 en 14,5 geboorten per 1000 inwoners in Gent en Antwerpen, springt Brussel er toch uit. Dat hoge cijfer is deels toe te schrijven aan de ruime aanwezigheid van jongvolwassenen of vrouwen op vruchtbare leeftijd. Daarnaast worden er ook meer kinderen geboren bij ouders van vreemde herkomst. In de periode 2000-2002¹² bedroeg het natuurlijke saldo bij de bevolking van vreemde herkomst +7400 personen, terwijl er bij de bevolking van Belgische herkomst in diezelfde periode een negatief natuurlijk saldo (-3600 personen) was.

Voor het **migratiesaldo** moet allereerst een onderscheid gemaakt worden tussen het binnenlandse migratiesaldo (= het verschil tussen de instroom uit het Vlaamse en het Waalse Gewest en de uitstroom naar het Vlaamse en het Waalse Gewest) en het buitenlandse migratiesaldo (= het verschil tussen de instroom uit het buitenland en de uitstroom naar het buitenland). Hoewel het binnenlandse migratiesaldo steeds negatief is, wordt dat ruimschoots gecompenseerd door het buitenlandse migratiesaldo, dat jaar na jaar positief is. In 2009 weken 53.461 personen vanuit het buitenland in Brussel in, terwijl 'slechts' 29.196 personen de omgekeerde beweging maakten, wat neerkomt op een verschil van +24.265.¹³ De meeste externe migraties gebeuren door Marokkanen, gevolgd door Polen, Roemenen en Fransen. De aard van de migratie wordt sterk beïnvloed door het sociaal statuut van de huishoudens. Hoofdzakelijk de beter gestelde bevolking trekt weg uit het stadscentrum. De armere bevolking die er achterblijft, wordt aangevuld door de instroom van armere mensen uit het buitenland.¹⁴ Daarnaast blijkt er ook een opvallend verschil in de binnenlandse migratie te zijn naargelang van de taal waarin hoger onderwijs wordt gevolgd: personen met een Nederlandstalig diploma hoger onderwijs vertonen een vestigingsoverschot in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, terwijl er voor personen met een Franstalig diploma hoger onderwijs een duidelijk vertrekoverschot is uit het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.¹⁵

¹¹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 12

¹² D. Willaert, *De recente internationalisering van het Brussels gewest en de Vlaamse rand*. Brussel: interface demography, VUB. Working paper 2010-2, p. 3

¹³ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

¹⁴ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2009*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

¹⁵ Studiedienst van de Vlaamse Regering, *Vlaamse Regionale indicatoren 2010*, p. 47-48

2. Sociaal-cultureel kader

Wat het sociaal-cultureel kader van Brussel betreft, wordt hieronder eerst dieper ingegaan op de taalsociologische aspecten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. In een tweede deel komen de onderlinge percepties van Vlamingen en Brusselaars aan bod.

2.1. Taalsociologische beschrijving

Hoewel Brussel vanuit politiek oogpunt tweetalig is, is dat taalsociologisch niet meer het geval. In Brussel worden immers bijna honderd talen gesproken, met grote verschillen voor de huistaal, de onderwijstaal, de werktal, de vrijetijdstaal en het officiële taalgebruik. Op basis van de zelfgerapporteerde spreekvaardigheid schatten de taalbarometers van 2000 en 2006 de taalkennis van de Brusselse populatie. De bevroegde groep respondenten¹⁶ kon daarbij aangeven welke talen ze machtig zijn en hoe goed ze die talen spreken, gaande van een goede of zelfs uitstekende, vloeiende beheersing, een redelijke kennis die toelaat om zich te behelpen, het kennen van enkele woorden en uitdrukkingen tot geen kennis van de taal. In 2006 gaf de taalbarometer¹⁷ aan dat 28,2% van de Brusselaars het Nederlands goed tot uitstekend beheerst, terwijl het in 2001 nog om 33,3% ging.¹⁸ Het aantal Brusselaars dat het Frans goed tot uitstekend spreekt, bleef stabiel op 95,5%. In dezelfde periode won het Engels terrein met een stijging van 33,3% tot 35,4%. Hoewel meer Brusselaars dus beweren het Engels vlotter te spreken dan het Nederlands, blijft het Engels qua taalgebruik op de derde plaats staan. In de private sfeer van het verenigingsleven en de vriendenkring speelt het Engels nauwelijks een rol. Ook in de privésfeer van de vriendenkring werpt het Frans zich op als lingua franca. Alleen bij wijze van uitzondering zullen Nederlands- of anderstaligen hun Franstalige vrienden in de eigen taal aanspreken. Bij de Franstaligen zal maar 17,2% hun Nederlandstalige vrienden in het Nederlands aanspreken. Bij 20,1% van de Franstaligen gebeurt dat in het Nederlands én het Frans. 60,7% van de Franstaligen spreekt hun Nederlandstalige vrienden in het Frans aan. Wat het verenigingsleven betreft, blijkt dat bij ongeveer twee derde van de (Franstalige en Nederlandstalige) verenigingen maar één taal (ofwel het Frans, ofwel het Nederlands) wordt gesproken. De groei van verenigingen met een maatschappelijk doel dat niet communautair gebonden is en de populariteit van sportclubs verklaren het taalgemengde karakter van diverse Brusselse verenigingen. In het publieke domein zal men bij een contact met een onbekende die persoon doorgaans in het Frans aanspreken. Maar een vijfde van de Nederlandstaligen doet dat in het Nederlands. Bijna 10% van de Nederlandstaligen en 8% van de tweetaligen (Nederlands/Frans) doen dat zowel in het Frans als in het Nederlands.¹⁹ In het contact met administratieve instanties en de zorgsector is het Frans ook de meest gebruikte taal. In de periode tussen 2000 en 2006 blijken echter steeds meer Nederlandstaligen het Nederlands aan te wenden in hun contacten met gemeentelijke administraties (van 48,3 naar 59,9%).²⁰ Het percentage Nederlandstaligen dat overschakelt naar het Frans als de ambtenaar geen Nederlands spreekt, is afgenomen (van 40,2 naar 36,6%).²¹

¹⁶ Met behulp van een gestratificeerde steekproef werd een groep van 2500 respondenten tussen 18 en 70 jaar ondervraagd. Bij de selectie van de respondenten werd gestreefd naar een evenredige verdeling op basis van gemeente, geslacht en leeftijd. Zie: Janssens R., *Van Brussel gesproken. Taalgebruik, taalverschuivingen en taalidentiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Taalbarometer II)*, Brusselse Thema's 15, Brussel, VUBPRESS, 2007, p. 15.

¹⁷ Ibidem, p. 18

¹⁸ Janssens R., *Taalgebruik in Brussel. Taalverhoudingen, taalverschuivingen en taalidentiteit in een meertalige stad*, Brusselse Thema's 8, Brussel: VUBPRESS, 2001, p. 34

¹⁹ Ibidem, p. 103

²⁰ Ibidem, p. 104

²¹ Ibidem, p. 106

Ook in de context van zorg blijkt dat bij Nederlandstaligen het contact met de huisarts (van 40,8 naar 45,3%) of in het ziekenhuis (van 35,1 naar 37,6%)²² zich steeds meer in het Nederlands afspeelt. De dominantie van het Frans die uit de bovenstaande schets naar voren komt, trekt zich door naar de economische context. Al springt daar wel in het oog dat de kennis van het Engels als jobvoorwaarde groeit (van 38,6% in 2000 tot 46,7% in 2006). Kennis van het Frans en het Nederlands blijven evenwel veel frequenter gevraagd als voorwaarde van aanwerving (respectievelijk 82,1% en 69,3% in 2006).²³ Volgens de SCV-survey 2009²⁴ gaat een meerderheid van de Vlamingen ervan uit dat er de komende jaren weinig zal veranderen aan de taalsituatie in Brussel. Ze vermoeden wel dat het Engels en het Frans een beetje aan belang zullen winnen. Een toenemende invloed van het Nederlands wordt maar door weinigen verwacht.

2.2. Onderlinge percepties Brussel-Vlaanderen

Uit diezelfde taalbarometer 2006²⁵ kan ook informatie gehaald worden over de **perceptie bij de Brusselaars** van de Nederlandse taal: ze blijken het moeilijk te hebben met het Vlaamse aspect ervan. Terwijl er in 2001 een discussie was of men moest spreken over Brusselse Vlamingen dan wel Vlaamse Brusselaars, verschuift de klemtoon in 2006 naar het verschil tussen Vlaams en Nederlands. Brusselaars voelen het Nederlands als neutraler aan, terwijl ze een negatieve connotatie aan het Vlaams verbinden. Brusselaars zien Nederlands en Vlaams dan ook steeds minder als synoniem. De niet-Nederlandstalige Brusselaars associëren Vlaams immers dikwijls met Vlaams extremisme en onverdraagzaamheid. Ondanks de negatieve connotatie met het Vlaamse aspect, blijft de balans voor het Nederlands in Brussel gematigd positief. Het merendeel van de Brusselaars erkent volgens de taalbarometer immers de tweetaligheid als essentieel kenmerk van Brussel en ziet ook de noodzaak in van de kennis van beide talen.

Om te weten hoe Vlamingen denken over Brussel, helpt de SCV-survey 2009²⁶. Daarin werd onder andere gepeild naar de perceptie van Vlamingen over Brussel. **Vlamingen percipiëren Brussel** enerzijds meer als bruisend dan loom, en eerder mooi dan lelijk, maar anderzijds vinden ze Brussel ook veeleer onveilig dan veilig en veeleer vuil dan schoon. Wie in Brussel komt, vindt de stad duidelijk aantrekkelijker, opener, gezelliger en veiliger dan wie nooit in Brussel komt. Brussel is volgens de Vlamingen aantrekkelijk door zijn meertaligheid en de aanwezigheid van meerdere culturen, maar de levensduurte en onveiligheid zorgen er dan weer voor dat Brussel minder aantrekkelijk wordt. Een vergelijkbare vaststelling zien we ook in het onderzoek over de verhuisbewegingen²⁷ van Nederlandstaligen in en uit Brussel. De belangrijkste *pullfactor* die maakt dat Nederlandstaligen in Brussel gaan wonen, is net het typische karakter van Brussel: een meertalige, multiculturele stad met een breed cultureel en ontspanningsaanbod. Of ze in Brussel blijven of niet, wordt dan weer vooral bepaald door de buurt. Daar zijn de belangrijkste *pushfactoren* het lawaai, de netheid, de verkeerssituatie en de veiligheid. Hoewel de woonkwaliteit er schijnbaar weinig toe doet bij de verhuizing naar het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, staat dat criterium bij de verhuizing naar het Vlaamse Gewest wel centraal. Vanaf het ogenblik dat mensen aan gezinsuitbreiding denken of kleine kinderen hebben, willen ze in een huis met een tuin en in een

²² Ibidem, p. 108-109

²³ Ibidem, p. 114

²⁴ Studiedienst van de Vlaamse Regering, *Vlaamse Regionale indicatoren 2010*, p. 30-31

²⁵ Janssens R., *Van Brussel gesproken. Taalgebruik, taalverschuivingen en taalidentiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Taalbarometer II)*, Brusselse Thema's 15, Brussel, VUBPRESS, 2007, p. 18 en p. 150-158

²⁶ Studiedienst van de Vlaamse Regering, *Vlaamse Regionale indicatoren 2010*, p. 30-31

²⁷ Janssens R., *Nederlandstalige verhuizers van en naar Brussel*, Een wetenschappelijk onderzoek naar de verhuisbewegingen van de Nederlandstalige bevolkingsgroep in en uit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, VUB – BRIO – VGC, Brussel, 2007, 141 p.

groene omgeving wonen, het liefst als eigenaar. Als ze ervoor opteren om in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest te blijven wonen, dan kiezen ze in de eerste plaats voor een minder lawaaierige buurt. Als ze naar het Vlaamse Gewest verhuizen, dan schatten ze de nieuwe woonbuurt in vergelijking met de Brusselse omgeving op alle vlakken significant beter in. Het taalgebruik in de buurt kan ergernis opwekken, maar blijkt zelden een reden om effectief te verhuizen. Het taalgebruik bij de dienstverlening is dat wel.

3. Macro-economische ontwikkelingen

De macro-economische ontwikkelingen in Brussel worden hieronder in drie delen beschreven: de geproduceerde welvaart, de ontwikkeling in de verschillende sectoren en ten slotte de conjuncturele ontwikkelingen en economische vooruitzichten.

3.1. Geproduceerde welvaart

Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is op zichzelf goed voor 18,9% van het Belgische **bbp** (bruto binnenlands product) en vertoont een economische dynamiek die vergelijkbaar is met of zelfs iets beter scoort dan die van de totale Belgische economie, en die het zeker beter doet dan de steden Antwerpen, Luik of Charleroi.²⁸ De geproduceerde rijkdom in Brussel ligt 65% boven het EU-gemiddelde en 40% boven het Belgische gemiddelde. In 2009 ligt het bbp per inwoner²⁹ in Brussel op € 52.298 koopkrachtpariteiten (kkp), in België gaat het om € 27.502 kkp, in het Vlaamse Gewest om € 27.649 kkp en in het Waalse Gewest om € 19.635 kkp. Als het bbp per inwoner gecorrigeerd wordt voor pendelbewegingen, dan daalt het Brusselse bbp per inwoner en stijgt dat van het Vlaamse en het Waalse Gewest een beetje: het Brusselse bbp per inwoner komt dan tussen het Vlaamse en Waalse bbp per inwoner te zitten.

Uit het Regional Yearbook van Eurostat³⁰ blijkt dat er in Europa 43 regio's zijn waar het bbp groter is dan 125% van het gemiddelde bbp van de EU-lidstaten. Onder die rijkste regio's vinden we heel wat hoofdsteden. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest behoort tot het kranse van de rijkste regio's, samen met Londen, Dublin, Parijs, Madrid, Wenen, Stockholm, Praag en Bratislava. In 19 lidstaten van de EU is de grootstedelijke regio tegelijk de regio met het grootste bbp per inwoner van het betrokken land. Naast Brussel gaat het daarbij onder meer om Sofia, Praag, Athene, Madrid, Parijs, Lissabon, Boedapest, Bratislava en Londen.

Brussel is een **werkgelegenheidspool**³¹ voor inwoners van de drie gewesten van het land. In 2008 had 46,6% van de Brusselse bevolking werk in het eigen gewest. Meer dan de helft van de Brusselse jobs wordt echter ingenomen door mensen die niet in Brussel wonen. Uit de Vlaamse Arbeidsrekening³² blijkt dat het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in 2008 goed is voor ongeveer 702.444 jobs³³, wat neerkomt op 15% van de Belgische arbeidsplaatsen. Het is daarmee het belangrijkste tewerkstellingsgebied van het land. Tussen 1992 en 2007 is het totale aantal werknemers in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest met 8,8% toegenomen. Voor heel België werd in dezelfde periode een toename van het aantal werknemers met 18,6% opgetekend.³⁴ Binnen

²⁸ Vandermotten Chr., Leclercq E., Cassiers T., & Wayens B., Staten-Generaal van Brussel, De Brusselse Economie, in: *Brussels Studies*, Synthesenota nr. 7, 26 januari 2009, p. 1

²⁹ Studiedienst van de Vlaamse Regering, Vlaamse Regionale indicatoren 2010, p. 33-34

³⁰ Eurostat Regional Yearbook 2009, p. 52

³¹ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 55-60 en p. 98-130

³² *Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek, RSVZ, RSZ, RSZPPO, RSVZ, RVA* (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE), september 2010

³³ Het gaat om 622.230 jobs voor loontrekkenden, 76.593 zelfstandigen en 3.621 jobs voor helpers.

³⁴ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 105-113

het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is Brussel-Stad het grootste werkgelegenheidscentrum en de gemeente Koekelberg het kleinste.³⁵ In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn er relatief weinig jobs die met handenarbeid te maken hebben. Anderzijds werkt 90,9% van de werknemers in Brussel in de tertiaire sector.³⁶ De Europese en internationale instellingen zoals de NAVO zijn in Brussel een belangrijke werkgever, met in totaal zo'n 45.000 personeelsleden. Daarbij komen nog eens ongeveer 20.000 lobbyisten, perslui en diplomaten.³⁷

De European Cities Monitor, opgesteld op basis van interviews met de directeurs van de 500 grootste Europese ondernemingen, plaatst Brussel op de zesde plaats, na Londen, Parijs, Frankfurt, Barcelona en Amsterdam. Die goede positionering is voornamelijk gerelateerd aan de lokalisatie in Brussel van de EU-instellingen en andere internationale instellingen zoals de NAVO. Afgezien van de toegevoegde waarde die wordt gegenereerd door de internationale functie zelf, trekt die aanwezigheid nog vele andere activiteiten zoals lobbying, consultancy, media, een groeiend aantal ambassades enzovoort aan, en genereert ze belangrijke multiplicatoreffecten, bijvoorbeeld op commercieel en toeristisch gebied. Het zakentoerisme in Brussel is voor 75% verbonden met die Europese aanwezigheid. De internationale bekendheid maakt van Brussel een van de grootste wereldcongressteden.³⁸ De Europese en andere internationale instellingen dragen rechtstreeks bij tot bijna 5% van het bnp van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en 4,5% van de werkgelegenheid in Brussel. Rekening houdend met hun indirecte impact genereren die instellingen 13% van het bbp en 12,5% van de werkgelegenheid in Brussel.³⁹

Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest vertoont een paradoxale socio-economische context.⁴⁰ Aan de ene kant is het een gewest dat aantrekkelijk is vanuit economisch standpunt, aan de andere kant wordt een groot deel van de bevolking uitgesloten van die economische rijkdom. De dualiteit tussen rijke en arme inwoners vertaalt zich ook in de geografie van de stad, met uitgesproken kansarme buurten in de westelijke sikkelvormige zone rond het kanaal en rijke buurten in het zuidoostelijke deel van de tweede gordel.⁴¹

3.2. Ontwikkeling van economische sectoren

In vergelijking met de twee andere gewesten wordt het Brusselse economische weefsel in grote mate gedomineerd door de tertiaire sector. 91% van de tewerkstelling behoort tot die sector, waarvan een derde overheid en twee derde privé. In 2007⁴² is het aantal werknemers in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest als volgt verdeeld: de overheidsdiensten stellen met 36,6% het grootste deel van de werknemers tewerk, gevolgd door de diensten aan bedrijven met 28,8%, de handel met 15,1% en de financiële activiteiten met 10,4%. Als we uit die verschillende groepen de culturele sector er uithalen, dan blijkt die goed te zijn voor 2,6% van de tewerkstelling in Brussel.⁴³ In de periode 1992-2007 is het aandeel van de tertiaire sector met 7% gestegen.⁴⁴ Vooral de aandelen van de overheidsdiensten en van de diensten aan bedrijven zijn gestegen (+17,5%), terwijl het

³⁵ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 113-117

³⁶ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2008*, p. 114-123

³⁷ Verbindingsbureau Brussel – Europa, *Brussel – Europa in cijfers*, 2008, 10 p.

³⁸ Vandermotten Chr., Leclercq E., Cassiers T., & Wayens B., o.c., p. 2

³⁹ Vandermotten, C., *Impact socio-économique de la présence des institutions de l'Union européenne et des autres institutions internationales en Région de Bruxelles*, ULB, 2007

⁴⁰ Die tegenstelling wordt uitgebreider toegelicht in de hoofdstukken over inkomen, werk en armoede.

⁴¹ Brussels Observatorium van de Arbeidsmarkt en de Kwalificaties, *Evolutie van de Brusselse arbeidsmarkt: tussen dynamisme en dualiteit*, 2003, p.23-68

⁴² BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 108-109

⁴³ Ineum Consulting, *Cultural appeal of an international selection of major cities: What strategies for sustainable employment and urban development planning?*, 2010, p. 13

⁴⁴ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 108-109

aandeel van de handel sterk is gedaald (-13,8%). De commerciële sector in Brussel is erg kwetsbaar: de werkgelegenheid in die sector is tussen 1992 en 2007 met 13,2% gedaald.⁴⁵ Een belangrijk deel van die daling is te wijten aan het wegtrekken van de groothandel uit het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. In de stad ziet men in de wijken die een proces van sociale verandering doormaken en die hun traditionele bevolking hebben verloren, de ontwikkeling van etnische bedrijven, geënt op plaatselijke overlevingsstrategieën. Die handelsactiviteiten zijn vaak te situeren in kwetsbare sectoren met weinig perspectieven, zijn onderhevig aan sterke onderlinge concurrentie en richten zich op een weinig koopkrachtig publiek (snacks, telefoonwinkels enzovoort).⁴⁶

In 2007 is 7,5% van de werknemers in de secundaire sector tewerkgesteld: 4,6% in de industrie en 2,9% in de bouw.⁴⁷ Het aandeel van die sector in de tewerkstelling is in de periode 2002-2007 met 42,2% gedaald, vooral door de daling met 50,6% van het aandeel van de industrie en de half zo grote daling (22,1%) van het aandeel van de bouw.

3.3. Conjuncturele ontwikkelingen en economische vooruitzichten

Uit de analyse van de conjunctuurindicatoren⁴⁸ blijkt dat de Brusselse evolutie overeenstemt met wat er op het nationale niveau gebeurt: de Brusselse economische activiteit is tijdens het tweede kwartaal van 2011 dynamisch gebleven, ondanks een aanzienlijke daling van het groeitempo. De activiteit blijft toenemen in verschillende activiteitstakken, zoals de groothandel, de bouw en de industriële takken. Alleen in de tak 'vastgoed, verhuur en diensten aan ondernemingen' lijkt de activiteit te krimpen. Afgezien van de bouw knoopten alle andere takken opnieuw aan met activiteitsniveaus die vergelijkbaar zijn met de niveaus die werden waargenomen voor het uitbreken van de crisis. Wat de demografie van de ondernemingen betreft, situeert Brussel zich boven de nationale tendensevolutie, zowel wat het percentage nieuwe oprichtingen als het percentage bedrijfssluitingen betreft. Globaal nam het aantal actieve ondernemingen tijdens de jongste vier kwartalen sneller toe in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest dan op nationaal vlak. Halverwege 2011 telde Brussel in totaal 83.638 actieve ondernemingen, wat 2,3% meer is dan het jaar voordien (tegenover een stijging met 2% voor België).

Volgens de nieuwe macro-economische vooruitzichten 2010-2016 van het HERMREG-model bood de Brusselse economie in 2009 goed weerstand aan de recessie, met name dankzij de relatief geringe weging van de industrie in haar activiteitenstructuur. Om dezelfde reden zou de groei van het bbp in 2010 in een context van herstel van de internationale conjunctuur lichtjes lager zijn in Brussel (1,9%) dan in heel België (2,1%). In 2011 zou de groei 2,1% moeten bedragen en steunen op de sterkte van de takken 'overige commerciële diensten', 'financiële diensten' en 'handel en horeca'. Op middellange termijn (2013-2016) zou de groei van de economische activiteit in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest gemiddeld 2,1% bedragen.

Hoewel er in het algemeen een duidelijke verbetering merkbaar is in de Brusselse arbeidsmarkt, komt dat voorlopig niet tot uiting in de werkloosheidscijfers. De daling van het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWWZ) die eind 2010 werd ingezet, stopte en ruimde tussen januari en juni 2011 plaats voor een status quo. Bovendien is het aantal ingeschreven werklozen sindsdien opnieuw toegenomen, met name onder impuls van de inschrijving van de recent afgestudeerde jongeren bij de Brusselse Gewestelijke Dienst voor Arbeidsbemiddeling (Actiris). Het aantal NWWZ zou nog toenemen, op korte termijn door de verdere inschrijving als werkzoekende van de afgestudeerde

⁴⁵ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 109

⁴⁶ Vandermotten Chr., Leclerq E., Cassiers T., & Wayens B., o.c., p. 4

⁴⁷ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 109

⁴⁸ BISA, *Conjunctuurbarometer Brussel*, nr. 22, oktober 2011, p. 4-5

jongeren en op langere termijn door de sterke toename van de beroepsgeschikte bevolking in Brussel, in combinatie met een minder aanzienlijke stijging van de tewerkgestelde actieve bevolking.

4. Ruimtelijk-structurele ontwikkelingen

Het ruimtelijke kader van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt hieronder geschetst aan de hand van vier aspecten: de grootte van het grondgebied, het stedelijk karakter, de groene ruimte in Brussel en de mobiliteit.

4.1. Grondgebied

Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is 161 km² groot en beslaat daarmee 0,53% van het Belgische grondgebied. De oppervlakte van Brussel valt niet op in vergelijking met andere Belgische steden: Antwerpen is groter (204,5 km²), Gent is ongeveer even groot (156,2 km²) en Charleroi is dan weer kleiner (102,1 km²). In vergelijking met buitenlandse grootstedelijke gebieden is Brussel veeleer aan de kleine kant. Alleen Parijs (105 km²) en Stuttgart (207 km²) komen in de buurt, maar de meeste Europese grootsteden hebben een veel grotere oppervlakte. De 19 gemeenten die deel uitmaken van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn uiterst divers van grootte. Alleen de stad Brussel (inclusief Laken, Haren en Neder-Over-Heembeek) neemt al meer dan 20% van de oppervlakte in. De gemeenten aan de buitengrenzen van het gewest beslaan de grootste oppervlakte. De gemeenten rond de stadskern zijn veeleer klein, met als allerkleinste gemeenten Koekelberg en Sint-Joost-ten-Node, die elk iets groter dan 1 km² zijn.

4.2. Stedelijke structuur

Tot aan de industriële revolutie bleef Brussel beperkt tot de ommuurde Vijfhoek, waarin iets meer dan 75.000 inwoners leefden. Zowel de industrie als de bevolking verspreidde en concentreerde zich in de loop van de 19de eeuw westwaarts rond het kanaal. Die uitbreiding ging gepaard met stedenbouwkundige ingrepen zoals de inrichting van de centrale lanen. Het kanaal is sindsdien een sociaal-economische scheidingslijn. De arbeidersbevolking resideerde rond de Vijfhoek en langs het kanaal. Meer gegoede burgers trokken naar de hogergelegen zuid-oostelijke gemeenten. Rond de eeuwwisseling telde Brussel 625.000 inwoners. In de eerste helft van de 20ste eeuw verwaterde de woonfunctie van het stadscentrum ten voordele van de ontwikkeling van Brussel als een administratieve en handelsstad. De naoorlogse periode bracht een tweede golf van suburbanisatie mee. De middenklasse trok naar de rand (de tweede kroon van Brussel). Nieuwe arbeidersmigranten vestigden zich in de vrijgekomen woningen in de eerste kroon van Brussel. Die toevloed van buitenlanders leidde tot het grootste aantal inwoners tot dan toe: 1.079.181 in 1968.⁴⁹

Vooraf kantoorgebouwen schoten in de naoorlogse periode als paddenstoelen uit de grond. Terwijl de totale kantooroppervlakte in 1950 ongeveer 500.000 m² bedroeg⁵⁰, is dat in 2010⁵¹ opgelopen tot 13.000.000 m². Het overgrote deel van die 13 miljoen m² is in gebruik, maar toch is in 2010 12,4% van die oppervlakte nog beschikbaar.

⁴⁹ Corijn E. & Vloeberghs E., o.c., p. 49-53

⁵⁰ Dessouroux, C., Vijftig jaar kantoorproductie in Brussel: een geografische analyse, in: *Brussels Studies*, nr. 35, 22 februari 2010 januari 2009, p. 1

⁵¹ Leroux V., *Property Times: Brussels office Q3 2010, slippery slope*. Oktober 2010, Brussel: DTZ Research, p. 3

Die leegstand is sinds 2007 alleen maar toegenomen, toen 9% van de kantoorruimte beschikbaar was. Het feit dat meer en meer ruimte beschikbaar is, zorgt er ook voor dat de huurprijzen onder druk komen te staan. De maximumhuurprijs bedraagt in 2010 zo'n € 275/m²/jaar. Dat is een lichte stijging tegenover 2009, toen die € 260/m²/jaar bedroeg, maar lager dan de jaren daarvoor, toen één m² maximaal € 300 kostte. Die maximumprijs verschilt wel afhankelijk van de plaats binnen de Vijfhoek of daarbuiten: in 2010 werd binnen de Vijfhoek maximaal € 275/m²/jaar betaald, erbuiten maximaal € 180/m²/jaar. Gemiddeld voor heel het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kostte 1 m² kantoorruimte zo'n € 160 per jaar. Voor de Belgische grootsteden⁵² is geen gemiddelde prijs beschikbaar, maar we kennen wel de maximumprijs en die ligt een stuk lager dan in Brussel. In Antwerpen wordt in 2010 maximaal € 137/m²/jaar betaald, in Gent en Luik is dat € 135/m²/jaar en in Charleroi € 130/m²/jaar. De totale beschikbare oppervlakte aan kantoorruimte is in die steden ook veel kleiner dan in Brussel. Antwerpen heeft de grootste oppervlakte aan kantoorruimte: ongeveer 2 miljoen m², maar dat is zo'n 6,5 keer minder dan de 13 miljoen m² in Brussel. In Gent is 760.000 m² beschikbare kantoorruimte, in Luik 470.000 m² en in Charleroi 380.000 m² (wat bijna 35 keer minder is dan in Brussel).

Alle ruimte die door kantoorgebouwen wordt ingenomen, kan natuurlijk niet voor andere doeleinden worden gebruikt. Dat maakt ook dat Brussel relatief weinig oppervlakte voor industriële activiteiten⁵³ heeft: in 2010 is er 662.000 m² beschikbaar. Ter vergelijking: in Antwerpen is er meer dan 7 miljoen m² beschikbaar voor industrie, in Vlaams-Brabant en Waals-Brabant samen 2,5 miljoen m² en in de provincie Luik 1,4 miljoen m². Hoewel er in Brussel dus erg weinig ruimte is voor industrie, zijn de prijzen er vergelijkbaar met die in Antwerpen: ze schommelen tussen € 45 en € 50/m²/jaar, afhankelijk van het soort gebouw (logistiek, magazijnen, polyvalente gebouwen ...). In het Vlaamse Gewest is het iets duurder (tussen € 50 en € 55/m²/jaar); in het Waalse Gewest goedkoper (tussen € 35 en € 42/m²/jaar).

In Brussel is er ook minder ruimte voor winkels⁵⁴ in vergelijking met de andere gewesten: in relatieve termen zien we in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 1150 m² winkelruimte per 1000 inwoners, in het Waalse Gewest 1500 m² per 1000 inwoners en in het Vlaamse Gewest 1716 m² per 1000 inwoners. In absolute termen spreken we dus over een totaal van 1,2 miljoen m² winkelruimte in Brussel. Dat is dubbel zoveel ruimte als er is voor industrie, maar slechts een tiende van de ruimte voor kantoren. De prijs voor winkelruimte⁵⁵ kunnen we alleen vergelijken op basis van de duurste straten: in 2010 was winkelruimte op de Meir in Antwerpen het duurst: ze kostte er € 1700/m²/jaar. De Nieuwstraat in Brussel, die in 2009 nog even duur was als de Meir in Antwerpen, stond in 2010 op de tweede plaats met € 1650/m²/jaar. De Veldstraat in Gent (€ 1300/m²/jaar) en de Vinàve d'Ile (€ 1100/m²/jaar) in Luik waren een stuk goedkoper.

4.3. Groene ruimte

Op een oppervlakte van 161 km² wonen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest heel veel mensen. Daarom is het noodzakelijk om goed na te denken over de inrichting van de openbare ruimten. De

⁵² Leroux V., Inghels E., *Property Times: Belgium secondary markets Q2 2010, Antwerp and the desert*. Juli 2010, Brussel: DTZ Research, p. 3-13

⁵³ Leroux V., Inghels E., *Property Times: Belgium industrial Q3 2010, logistics the saving grace*. Oktober 2010, Brussel: DTZ Research, p. 1-9

⁵⁴ Unizo Studiedienst, *De verlinting van het Vlaamse winkellandschap: Op naar ruimtelijke instrumenten voor kernversterkend beleid*. Oktober 2010, p. 4

⁵⁵ Leroux V., O'Neill, S., *Property Times: Belgium Retail 2010, cool down period*. November 2010, Brussel: DTZ Research, p. 1-9

afgelopen jaren zijn belangrijke debatten gevoerd over de heraanleg van grote openbare pleinen (Flagey, Rogier, Schweitzer, ...).⁵⁶ Wat **groene ruimte** betreft, stelt Brussel volgens de Urban Audit 2004 van de EU 13 m² publiek toegankelijke groene ruimte ter beschikking per inwoner.⁵⁷ In totaal gaat het om 8000 hectare groene ruimte, of ongeveer de helft van de oppervlakte van het gewest. Dat lijkt veel, maar die 13 m² per inwoner is vergelijkbaar met de groene ruimte die volgens diezelfde Urban Audit in 2004 in Antwerpen (13 m²) en Gent (14 m²) beschikbaar is. In Luik daarentegen is er meer groen (17 m²); in Charleroi een stuk minder (7 m²). Ook in vergelijking met andere grote steden zit Brussel op dat vlak in de middenmoot. Bovendien wijst Leefmilieu Brussel⁵⁸ erop dat alleen de groene ruimten die toegankelijk zijn voor het publiek, een belangrijke sociale rol spelen in termen van levenskwaliteit, als trekpleister voor spel, ontmoetingen en ontspanning. Die rol is belangrijk voor Brussel, aangezien ruim 63% van de bewoners het zonder eigen tuin moet stellen. Volgens Leefmilieu Brussel echter blijkt het overgrote deel van de Brusselse groene oppervlakten te bestaan uit ruimten die niet voor het publiek toegankelijk zijn. De toegankelijke ruimten, die een oppervlakte van ongeveer 3000 hectare beslaan, liggen vooral in de tweede kroon van het gewest. Op 35% daarvan is een speel- of sportplein aangelegd. De publiek toegankelijke groene ruimte bestaat vooral uit bossen (58% van de oppervlakte) en 'grotendeels begroeide publieke ruimte', een categorie die goed is voor 34% van de oppervlakte. De begraafplaatsen maken 5% van de publieke groene oppervlakte uit en de resterende ruimten zijn verdeeld over de categorieën 'braakland' en 'grotendeels onbegroeide publieke ruimte' zoals kerkpleinen en dergelijke.

4.4. Mobiliteit

Er wordt voorspeld⁵⁹ dat in 2015 alle **verkeersassen** rond en in Brussel verzadigd zullen zijn. In 2015 zullen verschillende zones met erg zware fileproblemen te kampen hebben, meer bepaald de Vijfhoek en de eerste kroon Oost en Noord. De toestand zal het ergste zijn in de Europese wijk, in Schaarbeek en in Sint-Joost-ten-Node. Die voorspelling over het aanzuigeffect van het verkeer naar bepaalde wijken wordt ook gevoed door de geografische spreiding van de tewerkstellingspolen in Brussel.

Wat **woon-werkverkeer**⁶⁰ betreft, ontvangt Brussel veel werknemers met het openbaar vervoer. Maar liefst 34% van de werknemers in Brussel komt met de trein (tegenover 4,7% in het Vlaamse Gewest en 4,6% in het Waalse Gewest). Ook de metro, tram en bus worden in Brussel veel vaker gebruikt dan in de andere gewesten (15,7% tegenover 4,2% en 3,8%). De auto wordt door 40,8% van de in Brussel tewerkgestelde personen gebruikt voor woon-werkverkeer en dat is beduidend minder dan in de andere gewesten (67,1% en 76,1%).

Maar ook voor hun andere verplaatsingen kiezen steeds meer mensen in Brussel voor het **openbaar vervoer**. Het aantal ritten op het MIVB-net is tussen 2000 en 2007 met 68% gestegen.⁶¹ Niet alle inwoners zijn op dezelfde manier mobiel: zo wijst onderzoek⁶² erop dat, hoewel Brussel een compacte stad is, de sociale afstand toch almaar groter wordt. Het parcours dat jongeren afleggen met het openbaar vervoer verschilt naargelang van de gemeente waar ze wonen. De jongeren uit Anderlecht vertonen een soort territoriumgedrag: ze lijken zich te beperken tot hun directe

⁵⁶ Bernard N., Zimmer P., Surkin J., Staten-Generaal van Brussel, Huisvesting, Grondbeleid en Openbare Ruimte, in: *Brussels Studies*, Synthesenota nr. 6, 19 januari 2009, p. 3

⁵⁷ Urban Audit, European Commission, Directorate-General Regional Policy, Unit D2 Urban Actions, 2004

⁵⁸ Leefmilieu Brussel, Brussels Instituut voor Milieubeheer, *Synthese van de staat van het leefmilieu 2007-2008*, 2010, p. 10

⁵⁹ MBHG, *Ontwerp van IRIS 2-Plan, het Vervoerplan van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, 2009, p. 1-37

⁶⁰ FOD Mobiliteit en vervoer, *diagnostiek woon-werkverkeer 2008*

⁶¹ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Statistieken per thema, *Personenvervoer in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (metro, tram, bus): referentiejaren, BISA, 2011 (22.11.2011)*, BISA <http://www.brussel.irisnet.be/files-nl/ibsa/1-themas/mobiliteit-en-vervoer/mobiliteit-en-vervoer-personen>

⁶² Corijn E. & Vloeberghs E., *o.c.*, p. 167-168

omgeving en enkele tramlijnen, en steken het kanaal nauwelijks over. De jeugd van Etterbeek en Sint-Lambrechts-Woluwe stelt zich blijkbaar flexibeler op: zij maken meer gebruik van een uitgestrekte stedelijke ruimte en een gevarieerd netwerk van openbaarvervoerslijnen afhankelijk van hun activiteit. Daarnaast nemen ook steeds meer Brusselse scholen (120 in 2009) hun verantwoordelijkheid op door een schoolvervoerplan uit te werken, waarbij alternatieven voor het autoverkeer actief worden gestimuleerd bij ouders, leerkrachten en leerlingen.⁶³

5. Leefsituatie van de Brusselaars

In het laatste deel van deze algemene omgevingsanalyse wordt de leefsituatie van de Brusselaars zo goed mogelijk in beeld gebracht. De focus ligt daarbij op het inkomen van de Brusselaars, hun werk, de huisvesting en het wonen in Brussel, de gezondheidssituatie van de Brusselaars en ten slotte het aspect armoede in Brussel.

5.1. Inkomen

Het **gemiddelde inkomen** per inwoner van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest situeert zich in de aanslagjaren 1995 tot 2009 voortdurend onder het landelijke gemiddelde. De fiscale statistieken van 2009 bevestigen dat de laagste inkomens in Brussel sterker vertegenwoordigd zijn dan in België. In de top-5 van Belgische gemeenten met het laagste fiscale inkomen per inwoner figureren vier Brusselse gemeenten: Sint-Joost-ten-Node, Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Gillis en Schaarbeek.⁶⁴ In 2008 bedroeg het gemiddelde inkomen in Brussel € 23.972 per aangifte. Het gemiddelde Brusselse inkomen per aangifte is daarmee lager dan in het Vlaamse Gewest (€ 28.022), in het Waalse Gewest (€ 25.159), in Gent (€ 25.973) of in Antwerpen (€ 24.220), maar hoger dan in Luik (€ 21.812) en in Charleroi (€ 20.448).⁶⁵ Uit de aangegeven inkomens in de belastingaangiften is ook de dualiteit af te lezen: de 10% hoogste belastingaangiften in Brussel omvatten 34,9% van het totaal belastbaar inkomen.⁶⁶

Het inkomen van de Brusselaars verschilt niet alleen **tussen de 19 gemeenten**⁶⁷, maar ook binnen de gemeenten zijn er grote verschillen tussen de wijken.⁶⁸ De laagste belastbare inkomens zijn geconcentreerd in het westen van de Vijfhoek en in het westelijke gedeelte van de eerste kroon, dat in een sikkelvorm rond de Vijfhoek ligt en grofweg de loop van het kanaal volgt (van het lager gelegen gedeelte van Sint-Gillis in het zuiden tot Sint-Joost-ten-Node in het noorden via laag-Molenbeek, wat de arme sikkel wordt genoemd). Ook de sociale woonwijken van de tweede kroon met relatief lage inkomensniveaus staan in schril contrast met de onmiddellijke omgeving. Dat is met name het geval in Mariëndal in Neder-Over-Heembeek, in de Modelwijk in Laken, in het Peterbos in Anderlecht en ook in Homborch in Ukkel. Daartegenover treft men de hoogste inkomens aan in de tweede kroon, in het zuidoostelijke kwadrant van het gewest, met enkele uitbreidingen aan de randen van de Louizalaan en de Europese wijk. Ook in het westen onderscheiden bepaalde wijken van de tweede kroon zich door hoge inkomenswaarden, hoewel dat in mindere mate en meer

⁶³ MBHG, *Mobiel Brussel*, Directie Beleid, cel Schoolvervoerplannen, 2009

⁶⁴ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2008*, p. 149-169

⁶⁵ Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, *Totaal netto belastbaar inkomen en belastingen per aangifte en per gemeente, Brussel, ADSEI, 2010*. (11.08.10, ADSEI, [http://statbel.fgov.be/nl/binaries/fisc2008_C_NL_tcm325-136874.xls#per aangifte!A1](http://statbel.fgov.be/nl/binaries/fisc2008_C_NL_tcm325-136874.xls#per%20aangifte!A1))

⁶⁶ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2009*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 19

⁶⁷ ADSEI, *Fiscale Statistieken, 2008*

⁶⁸ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel. *Welzijns- en gezondheidsatlas van Brussel-Hoofdstad 2006*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 77

verspreid het geval is, wat op een uitgebreide aanwezigheid van de middenklasse wijst. Enkele buurten van de Vijfhoek vertonen hogere waarden dan die van de aangrenzende buurten. Dat zou een verklaring kunnen vinden in het feit dat jonge actieve afgestudeerden zich aan het begin van hun carrière in het stadscentrum vestigen.⁶⁹

5.2. Werk

In 2007 werd 47,2% van de 680.000 **Brusselse arbeidsplaatsen** ingenomen door inwoners van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en 52,8% door inkomende pendelaars.⁷⁰ Ook in 2008 vertegenwoordigden die pendelaars uit de andere gewesten 52% van de werkgelegenheid in Brussel.⁷¹ De Brusselaars zelf beschikken vaak niet over de vereiste kwalificaties en talenkennis voor de jobs die Brussel en omgeving als hoofdstad en Europees centrum creëren (98% van de Brusselse werklozen is eentalig – meestal Franstalig – en komt vaak alleen al daarom niet in aanmerking voor jobs in de veeleisende internationale economie van de stad of de Vlaamse Rand). Een job in de Rand is bovendien vanuit de binnenstad vaak moeilijk bereikbaar met het openbaar vervoer. De jobs die overblijven, bieden dan weer onevenredig vaak uitzicht op onzekere en lage inkomens.

De hoge **werkloosheidsgraad** in Brussel wordt toegeschreven aan het verschil tussen het opleidingsniveau van de Brusselse werknemers en het opleidingsniveau dat geëist wordt voor de aangeboden arbeidsplaatsen. De administratieve werkloosheidsgraad bedroeg in 2008 in Brussel 19,0%. Dat is meer dan in Gent (10,2%) en Antwerpen (12,2%), maar minder dan in Charleroi (26,7%) en Luik (26,9%).⁷² In het Vlaamse Gewest bedroeg de administratieve werkloosheid in 2008 6%, in het Waalse Gewest 16%. In 2010 is die Brusselse werkloosheidsgraad opgelopen tot 20,4%, maar hij varieert sterk tussen de 19 gemeenten: van 10,1% in Sint-Pieters-Woluwe tot 30,7% in Sint-Joost-ten-Node.⁷³ Kenmerkend voor de Brusselse werkloosheid⁷⁴ is dat er een groot aantal laaggeschoolde werkzoekenden is (65,7%), dat de jongeren in grote mate het slachtoffer zijn (het aandeel werkzoekenden jonger dan 25 jaar bedraagt 34,7%) en dat een derde van de werkzoekenden een vreemde nationaliteit heeft.

In heel België ligt de **jongerenwerkloosheid** hoger dan het gemiddelde voor de Europese Unie (in 2009 21,9% in België, tegen 19,8% in de EU-27). In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedraagt ze een zorgwekkende 31,7%, maar ook in het Waalse Gewest zien we een hoog percentage (30,5%), dat

dubbel zo groot is als het percentage in het Vlaamse Gewest (15,7%). Meer nog dan de globale werkloosheid volgt de jongerenwerkloosheid dezelfde lijn als de sociaalruimtelijke scheiding in het gewest, waardoor ze het hardst toeslaat in de gemeenten van de eerste kroon en die met de oudere stadswijken. Veel jonge Brusselaars van buitenlandse herkomst zijn daar het slachtoffer van.⁷⁵

De **verschillen binnen Brussel** zijn erg groot. Meer dan een vierde van de inwoners van Brussel woont in een wijk waar de werkloosheid de grens van 25% overschrijdt. De territoriale segregatie

⁶⁹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel. *Welzijns- en gezondheidsatlas van Brussel-Hoofdstad 2006*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 77

⁷⁰ Actiris, Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, *Evolutie van de werkgelegenheid en de werkloosheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 1989-2009*, Brussel, maart 2009, p. 3

⁷¹ BISA, *Statistische indicatoren van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2009*, p. 62

⁷² Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2009*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

⁷³ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

⁷⁴ BGDA 2006, bewerking Brussels Observatorium van de Arbeidsmarkt en Kwalificaties

⁷⁵ Corijn E. & Vloeberghs E., *o.c.*, p. 129-131

versterkt de werkloosheid in die wijken: rem om menselijk kapitaal te vinden, gebrek aan voorbeelden van sociaal welslagen, verslechtering van sociale netwerken (belang van relaties als kanaal om werk te vinden). Volgens schattingen zou 36% van de bevolking en 39% van de huishoudens in die wijken moeite hebben om rond te komen. Bepaalde centrale wijken kampen met een hoge concentratie aan kwetsbare groepen die in armoede leven. Het gaat vooral om de buurten langs het kanaal – de vroegere industriële as van Brussel – en rond de Vijfhoek.⁷⁶

5.3. Wonen en huisvesting

Een grootstad kan men herkennen aan een voortdurend komen en gaan: ook in Brussel is er een grote **verhuisintensiteit**. Uitgaand van de laatste socio-economische enquête (2001) kon worden vastgesteld dat 45% van de Brusselaars in de voorgaande vijf jaar was verhuisd. In diezelfde periode verhuisde in heel België maar 31% van de inwoners. Jongvolwassenen en welgestelden verhuizen vaker, maar ook huurders wisselen vaker van woning. Die inwonerstypes vindt men voornamelijk in het centrum van Brussel (de Vijfhoek) en in de zuid-oostelijke rand van het centrum (Europese wijk, welgestelde buurten).⁷⁷ In laag-Molenbeek, Schaarbeek en Sint-Joost-ten-Node, buurten met een hoog percentage huurders, is de verhuisintensiteit daarentegen veeleer laag, wat wellicht wijst op een relatief immobilisme van de minder welstellende bewoners.⁷⁸

In 2001 **huurde** 60% van de Brusselse huishoudens hun woning. Dichter bij het centrum neemt dat percentage nog toe tot 80%. In de meest landelijke en perifere buurten van het gewest treft men soms maar 35% huurwoningen aan.⁷⁹ Brussel verschilt ook van de twee andere gewesten door het hoge aandeel appartementen, studio's, kamers en lofts (68,5% tegenover 19,5% in het Vlaamse Gewest en 16,4% in het Waalse Gewest). Dat is een weerspiegeling van de typisch stedelijke context van kleinere (vaak eenpersoons)huishoudens. Die kleinere huishoudens verklaren op hun beurt waarom het aandeel woonsten kleiner dan 35 m² op 10 jaar tijd met 4% is toegenomen (14% in 2001) en het aandeel grote woonsten (>104 m²) duidelijk kleiner is dan in de andere gewesten.⁸⁰

De **gemiddelde huurprijs** in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedroeg € 553 in 2008.⁸¹ In het Vlaamse Gewest lag de gemiddelde huurprijs in 2005 op € 431 per maand⁸²; in Gent op € 467 in 2007⁸³. De huurprijzen in Brussel volgen het beeld zoals dat al meermaals is beschreven. In de zuid-

oostelijke gemeenten treft men de duurste huurwoningen aan, met gemiddelden boven € 550. Wie naar Sint-Jans-Molenbeek, Schaarbeek of Sint-Joost-ten-Node trekt, stoot op een gemiddelde huurprijs van € 450 of minder.⁸⁴ In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest besteedt de meerderheid van de huurders (54%) tussen 41% en 65% (de armsten) van het hele gezinsinkomen aan de huur van hun woning, hoewel een vierde (van het volledige budget) doorgaans als het maximum wordt beschouwd. De situatie wordt nog erger, aangezien de armste 30% van de Brusselaars nog maar

⁷⁶ Actiris, Brussels Observatorium voor de Werkgelegenheid, *Evolutie van de werkgelegenheid en de werkloosheid in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 1989-2009*, Brussel, maart 2009, p. 7

⁷⁷ Willaert, D. & Deboosere, P., o.c.

⁷⁸ Deboosere, P., Eggerickx, T., Van Hecke & Wayens, E.B. De Brusselse bevolking: een demografische doorlichting. Synthesenota nr. 3. *Brussels Studies*, 2009, p. 5

⁷⁹ Willaert, D. & Deboosere, P., o.c.

⁸⁰ Vanneste, D., Thomas, I. & Goossens, L., *Le logement en Belgique*. 2007. Brussel: ADSEI.

⁸¹ De Keersmaker, M., *Observatorium van de huurprijzen*, 2008. Brussel: gewestelijk observatorium voor de huisvesting, p.

51

⁸² Studiedienst van de Vlaamse Regering, *Vlaamse Regionale indicatoren 2010*, p. 256

⁸³ Vandewiele, D., Van Assche, J., Maes, T., & Reynaert, H., *Huren in Gent, Onderzoek naar kwaliteit en betaalbaarheid van private huurwoningen in Gent 2007*. 2008: Universiteit Gent

⁸⁴ Nieuwsbrief Stad en Gemeenten van Brussel-Hoofdstad, 10 juli 2007

toegang heeft tot 4% van de huurmarkt (als het aandeel van de huur in het gezinsbudget wordt vastgelegd op 25%), tegenover 12% een vijftiental jaar geleden.⁸⁵

Brussel telt meer **woningen zonder basiscomfort** dan Antwerpen, Gent, Luik en Charleroi. Binnen Brussel bestaan er grote verschillen tussen de arme en rijkere gemeenten.⁸⁶ Brussel herbergt in verhouding tot de andere gewesten het grootste aantal woningen (9,2%) zonder klein comfort (een toilet en een individuele bad- of douchekamer) en het kleinste aantal woningen met groot comfort (44,5% van de woningen).⁸⁷ Als het percentage woningen met beperkt comfort of basiscomfort per statistische buurt in kaart wordt gebracht, blijkt dat die woningtypes voornamelijk in de sikkels en het centrum van Brussel voorkomen (overal meer dan 43%). Woningen in slechte of zeer slechte staat maken één kwart uit van het woningpark van diezelfde wijken. De zuid-oostelijke wijken scoren in het algemeen (veel) beter op die indicatoren. Op basis van de laatste socio-economische enquête (2001) kan men besluiten dat 24% van de woningen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in slechte staat verkeert. Dat percentage ligt respectievelijk 5% en 10% hoger dan in het Waalse en het Vlaamse Gewest.⁸⁸

In 2010 had de Brusselse Hoofdstedelijke Gewestelijke Huisvestingsmaatschappij 39.076 **sociale woningen**⁸⁹ in de aanbieding, ofwel 7,1% van het hele Brusselse woningenbestand. In hetzelfde jaar bedroeg het aantal huishoudens op de wachtlijst voor een sociale woning 37.825. In Brussel bestaat er een tekort aan sociale woningen van 77,3%. Ter vergelijking: in het Vlaamse Gewest is er een tekort van 57% (81.457 wachtenden op 142.970 bestaande sociale woningen in 2009).⁹⁰ De laatste jaren is er in Brussel wel een lichte uitbreiding van het aanbod via de sociale verhuurkantoren (SVK's), maar globaal genomen blijft het aanbod ruim ontoereikend.⁹¹ Ter vergelijking: in het Waalse Gewest huurt één huurder op vier een sociale woning, maar die verhouding zakt tot één huurder op zeven in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Met een rotatiepercentage van 5,64% (wat betekent dat maar één woning op twintig na een jaar weer te huur gesteld wordt) zit er voor de kandidaten voor een sociale woning niets anders op dan veel geduld te oefenen. Rekening houdend met de demografische prognoses zou de spanning tussen het aanbod aan betaalbare woningen en de vraag ernaar in de nabije toekomst een nog structureler fenomeen kunnen worden dan vandaag het geval is. Tegelijk staan in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest tussen 15.000 en 30.000 woningen leeg. 80% van die woningen behoort tot de privésector. 62% ervan is eigendom van particulieren. 5000 van dat grote aantal onproductieve woningen zouden onmiddellijk kunnen worden verhuurd in de staat waarin ze zich bevinden.⁹²

Een **huis kopen** is in Brussel heel duur.⁹³ Vooral de prijs van woonhuizen is erg hoog: gemiddeld kost een woonhuis in Brussel meer dan € 311.000, terwijl de gemiddelde prijs in het Vlaamse Gewest op € 183.867 ligt en in de grootsteden € 198.089 bedraagt. Appartementen, daarentegen, zijn niet zoveel duurder in Brussel (gemiddeld € 186.547) dan in het Vlaamse Gewest (€ 182.648) of in de grootsteden (€ 157.809). De dure prijzen voor woonhuizen in Brussel springen nog meer in het oog als de betaalbaarheidsratio wordt berekend. Die brengt de prijzen in relatie tot het inkomenspeil van de inwoners. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn de woningprijzen 23,3 keer zo hoog als het

⁸⁵ Bernard N., Zimmer P., Surkin J., o.c., p. 1

⁸⁶ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Gezondheidsindictoren Brussel 2004*, Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, 156 p.

⁸⁷ Vanneste, D., Thomas, I. & Goossens, o.c.

⁸⁸ Vanneste, D., Thomas, I. & Goossens, o.c.

⁸⁹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 59

⁹⁰ Studiedienst van de Vlaamse Regering, *Vlaamse Regionale indicatoren 2011*, p. 278

⁹¹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2008*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

⁹² Bernard N., Zimmer P., Surkin J., o.c., p. 2-3

⁹³ Studiedienst van de Vlaamse Regering, *Vlaamse Regionale indicatoren 2010*, p. 271-272

gemiddelde jaarinkomen per inwoner, voor appartementen bedraagt de ratio 13,4. In het Vlaamse Gewest is de aankoop prijs voor woningen en voor appartementen telkens 11 keer zo hoog als het gemiddelde jaarinkomen.

5.4. Gezondheid

Drie op vier Brusselaars oordeelt zelf in **goede gezondheid**⁹⁴ te verkeren. Jonge Brusselaars vinden vaker dat ze een slechte gezondheid hebben dan jongeren uit Antwerpen, Gent, Luik en Charleroi. Brusselaars ouder dan 75 vinden daarentegen minder vaak dan hun leeftijdsgenoten in die steden dat hun gezondheid slecht is. In de achtergestelde buurten van Brussel ligt de verhouding mensen die hun gezondheidstoestand als slecht ervaren, 1,4 tot 2 keer hoger in vergelijking met het nationale gemiddelde.

De **levensverwachting** bij de geboorte neemt zowel in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest als in de rest van het land toe. In 2006 werden Brusselse mannen gemiddeld 76,9 jaar en vrouwen 82,0 jaar. Die cijfers liggen maar enkele maanden onder het Belgische gemiddelde. Ook op het domein van de levensverwachting zijn er verschillen tussen de Brusselse gemeenten: inwoners van de rijkste gemeenten hebben een levensverwachting die 3,1 (vrouwen) tot 3,4 (mannen) jaar hoger ligt in vergelijking met inwoners van de gemeenten met de laagste sociaal-economische status. De belangrijkste doodsoorzaken zijn dezelfde als in de geïndustrialiseerde landen en de andere gewesten: hart- en vaatziekten en kanker zijn verantwoordelijk voor respectievelijk één derde en één vierde van de Brusselse overlijdens.

Wat het **psychisch welzijn** van de inwoners betreft, zijn de resultaten van de gezondheidsenquête 2008⁹⁵ minder gunstig in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest dan in de andere gewesten. De percentages van personen met psychologische problemen (34%) en meer ernstige mentale problemen (19%) zijn er hoger dan in de andere gewesten: in het Vlaamse Gewest gaat het om 24% met psychologische en 13% met ernstige mentale problemen, in het Waalse Gewest om 29% en 15%. In vergelijking met de andere steden verschillen de cijfers voor psychologisch onwelbevinden voor Brussel niet heel erg met die van Gent en Antwerpen, maar blijken ze wel minder goed te zijn dan de cijfers voor Luik en Charleroi. Zelfmoordgedachten komen minder courant voor in het Vlaamse Gewest (10%) dan in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (16%) of in het Waalse Gewest (14%). De hogere proporties van zelfmoordgedachten in Brussel zijn niet verschillend van die, waargenomen in Antwerpen, Gent, Charleroi of Luik (16% en 17%). De consumptie van psychotrope geneesmiddelen is hoger in Brussel (17%) en in het Waalse Gewest (19%) dan in het Vlaamse Gewest (13%).

De **leefstijl**⁹⁶, die tot uiting komt in voedingsgewoonten, lichaamsbeweging en het gebruik van alcohol of andere drugs, heeft een impact op de gezondheid. Volgens de Gezondheidsenquête 2008 geeft 32% van de Brusselaars aan minstens eenmaal per week aan lichaamsbeweging te doen. In het Vlaamse Gewest ligt dat percentage hoger (41%); in het Waalse Gewest lager (28%). Eén Brusselse adolescent op vijf heeft een onevenwichtige voeding: velen ontbijten niet en maar een kwart van de jongeren eet dagelijks groenten en fruit.⁹⁷ In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is het percentage alcoholgebruikers het laagst (70% van de 15-jarigen en ouder dronk het afgelopen jaar alcohol,

⁹⁴ Tenzij anders is vermeld, komen alle gegevens in het stuk 'gezondheid' uit: Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Gezondheidsindicatoren van het Brussels Gewest 2010*, Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, 291 p.

⁹⁵ Wetenschappelijk instituut voor de Volksgezondheid, *Gezondheidsenquête 2008: rapport 1: gezondheidstoestand, 2010*, p. 494-545

⁹⁶ Wetenschappelijk instituut voor de Volksgezondheid, *Gezondheidsenquête 2008: rapport 2: leefstijl en preventie, 2010*, p. 59-399

⁹⁷ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Gezondheidsindicatoren Brussel 2004*, Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, 156 p.

tegenover 83% in het Vlaamse Gewest en 78% in het Waalse Gewest). Dat heeft waarschijnlijk te maken met een grotere concentratie immigranten van moslimorigine. Het percentage gebruikers in Brussel is van dezelfde orde als in Charleroi en Luik (69%), maar is lager dan het cijfer, geobserveerd in Gent en Antwerpen (78%). Het percentage rokers is in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (27%) gelijk aan het percentage rokers in het Waalse Gewest, maar hoger dan dat in het Vlaamse Gewest (23%). In vergelijking met de andere steden scoort Brussel wel lager: 32% rokers in Antwerpen en Gent, en 35% rokers in Charleroi en Luik.

De **sociale status** is de meest doorslaggevende determinant voor de gezondheidstoestand. Bijgevolg komt de grote sociale heterogeniteit van Brussel ook tot uiting in grote sociale ongelijkheden op het vlak van gezondheid. Die sociale ongelijkheid is van bij de geboorte aanwezig en geldt zowel voor de fysieke als de geestelijke gezondheid.⁹⁸ In 2008 werd een vierde (24,7%) van alle Brusselse kinderen geboren in een huishouden zonder inkomen uit arbeid en 17,7% bij een alleenstaande moeder. Die kinderen hadden in de periode 2007-2008 meer dan driemaal zoveel kans om doodgeboren te worden en bijna tweemaal zoveel kans om te sterven in hun eerste levensjaar dan kinderen die geboren worden in een gezin met twee inkomens.⁹⁹ Voor wiegendood ligt dat aantal zelfs vijf keer hoger.¹⁰⁰ Dat heeft zowel te maken met de gezondheidsfactoren van de moeder als met levensomstandigheden, opleidingsniveau, financiële, administratieve of andere obstakels om oegang te hebben tot kwalitatieve zorg, en psychosociale factoren zoals stress, verslavingen, enzovoort.¹⁰¹ Ook bij volwassenen zien we een verband tussen armoede en gezondheid. Zo ligt het cijfer voor vroegtijdige sterfte bij mannen in Sint-Joost-ten-Node 2,4 keer hoger dan in Sint-Lambrechts-Woluwe.¹⁰² De inwoners van de gemeenten met een gemiddeld lage sociaal-economische status lopen een hoger risico op vroegtijdig overlijden en lijden meer aan chronische aandoeningen. Bij de personen met een laag opleidingsniveau komt depressie dubbel zo vaak en diabetes drie tot vijf keer meer voor dan bij andere bevolkingsgroepen. Brusselaars die in sociaal moeilijke omstandigheden leven, ondervinden meer moeilijkheden om er een gezonde levensstijl op na te houden. Mensen die in preciaire omstandigheden leven, hebben niet alleen een grotere kans om vroegtijdig te sterven; ze zijn ook vatbaarder voor ziekten en hebben een verhoogd risico op het ontwikkelen van sociaal onbehagen, verslaving en mentale stoornissen. Kortom, een onzeker bestaan schaadt de gezondheid.¹⁰³

5.5. Armoede

De meest gebruikte armoede-indicator is het aandeel van de bevolking dat moet rondkomen met een inkomen onder de **armoederisicogrens**. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest heeft het hoogste percentage van de bevolking onder die armoederisicogrens, namelijk 27,8%.¹⁰⁴ In het Waalse Gewest gaat het om 18,4%, in het Vlaamse Gewest om 10,1%. De economische rijkdom van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is **geografisch ongelijk verdeeld**. De kansarmste buurten situeren zich in het

⁹⁸ De Spiegelaere, M., Colson M.-C., Deboosere P., Humblet P., Staten-Generaal van Brussel, Gezondheid en levenskwaliteit in Brussel, *Brussels Studies*, Synthesenota nr. 11, 10 februari 2009, p. 3

⁹⁹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 51-52

¹⁰⁰ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2009*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

¹⁰¹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Gezondheidsindicatoren Brussel 2004*, Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, 156 p.

¹⁰² Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2008*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 43

¹⁰³ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2009*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

¹⁰⁴ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 15

westen en in de eerste gordel rond de Vijfhoek. Het oosten van het gewest en de tweede gordel rond de Vijfhoek zijn duidelijk minder kansarm. De meest welstellende buurten bevinden zich in de tweede gordel. Die territoriale ongelijkheid wordt verklaard doordat opleidingsniveau, loopbaan en inkomen verantwoordelijk zijn voor de toegang tot bepaalde segmenten van de woningmarkt. In dat opzicht blijft het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest een patroon van ongelijkheid reproduceren, dat nog versterkt wordt doordat migranten zich selectief vestigen in bepaalde wijken naargelang van hun financiële mogelijkheden.¹⁰⁵

Vergeleken met Antwerpen (2,3%), Gent (1,1%) en Charleroi (4,5%) heeft Brussel in 2010 een groter aandeel in de bevolking dat **afhankelijk is van financiële OCMW-steun** (4,9%). Enkel Luik doet het nog slechter met 7,4%.¹⁰⁶ De jongeren (18-24 jaar) vormen in alle steden de grootste groep leefloontrekkers. In december 2010 ging het om 2,8% van de jongeren in Brussel. Dit aandeel ligt hoger in Luik (4,3%), maar lager in Antwerpen (0,4%), Gent (2,6%) en Charleroi (1,8%). Binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest varieert het relatieve aantal leefloners sterk naargelang van de gemeente. Terwijl Ganshoren maar 3,9 leefloners per 1000 inwoners telt, overtreft Sint-Joost-ten-Node met 44,1 leefloners per 1000 inwoners het dubbele van het gewestelijke gemiddelde.¹⁰⁷

Het aandeel **ouderen in een sociaal kwetsbare situatie** is in Brussel groter dan het landelijk gemiddelde. Hoewel Brussel relatief minder ouderen telt, geniet 1,36% van de Brusselaars een inkomensgarantie voor ouderen om een te laag pensioen aan te vullen of te vervangen, tegenover 1,06% in het Vlaamse Gewest en 0,95% in het Waalse Gewest.¹⁰⁸ Als we alleen de ouderen bekijken, dan blijkt dat 19% van de Brusselse 60-plussers in een sociaal-economisch kwetsbare situatie leeft omdat ze geen eigenaar zijn van hun woning en niet hoog opgeleid zijn. 29% van de Brusselse 65-plussers doet een beroep op een verhoogde verzekeringstegemoetkoming voor geneeskundige zorgen, gekoppeld aan hun lage inkomen.¹⁰⁹

Erg verontrustend is de situatie van **de jongste leeftijdscategorieën**¹¹⁰: terwijl zij steeds talrijker worden, groeien ze steeds meer op in moeilijke omstandigheden. In 2006 groeide 34,6% van de Brusselse kinderen en jongeren (0-17 jaar) op in een huishouden zonder inkomen uit arbeid, ongeacht het type huishouden. Brussel doet het op dat vlak een stuk slechter dan Gent (18,2%) en Antwerpen (23,1%), maar beter dan Luik (38,3%) en Charleroi (39%). Binnen Brussel zijn er grote verschillen tussen de gemeenten. Sint-Joost-ten-Node spant de kroon met bijna de helft van de kinderen en jongeren die leven in een gezin zonder betaald werk, terwijl het in Watermaal-Bosvoorde nog niet om een vierde van de kinderen gaat. Bij eenoudergezinnen loopt dat in Brussel zelfs op tot 59,8%, tegenover 47,8% in Gent, 46,7% in Antwerpen, 65,2% in Luik en 68,1% in Charleroi.

¹⁰⁵ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2010*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie

¹⁰⁶ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2011*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 23

¹⁰⁷ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2010*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 30

¹⁰⁸ Studiedienst van de Vlaamse Regering, *Vlaamse Regionale indicatoren 2010*, p. 396

¹⁰⁹ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Armoede en (ver)ouderen, Brussels Armoederapport 2008*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 75

¹¹⁰ Observatorium voor Gezondheid en Welzijn Brussel-Hoofdstad, *Welzijnsbarometer, Brussels Armoederapport 2010*. Brussel: Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, p. 34-35